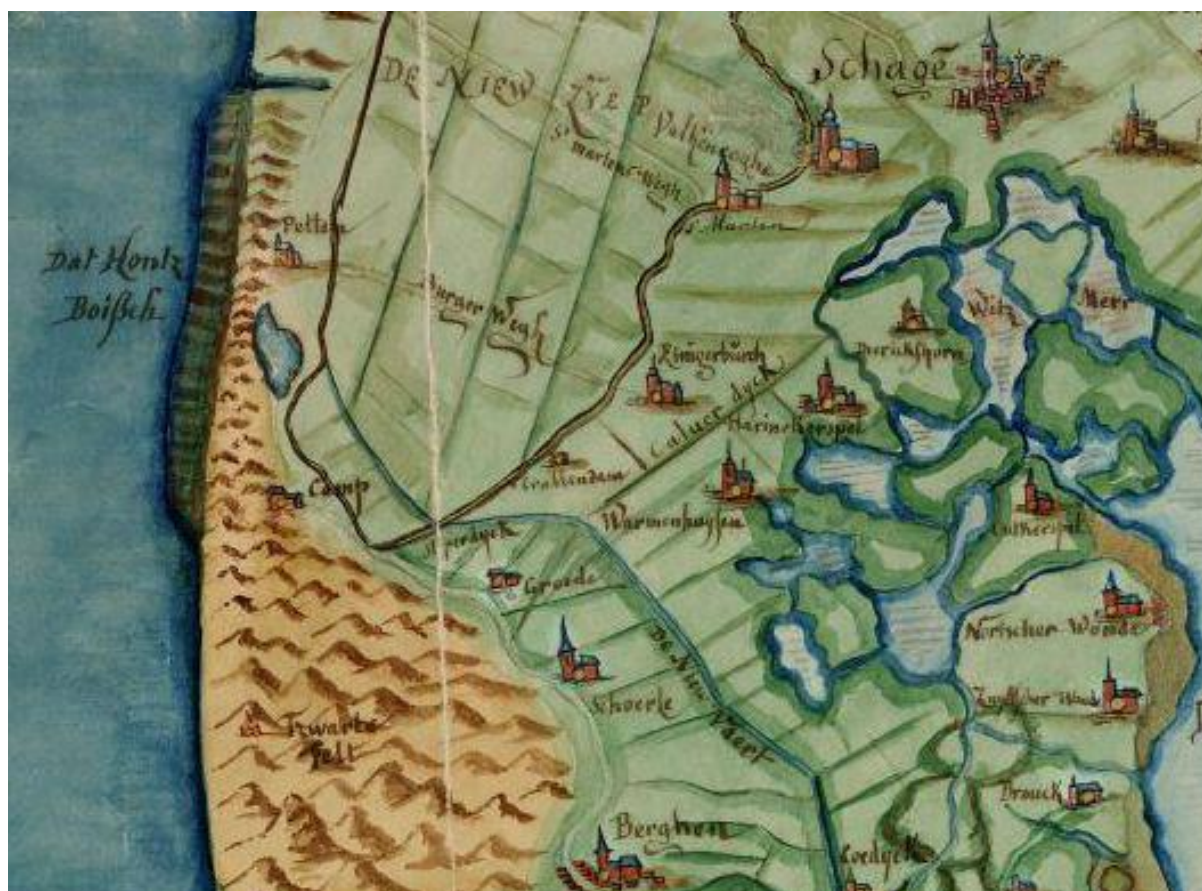

Gemaal Kerk- en Dergmeer

Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van een perceel land waarop in vroeger tijd de molens en het gemaal van de Kerkmeer stonden.

Opdrachtgever: Gemeente Langedijk (Mw. M.Balledux)

Uitvoerder: Archeocultura (F.Diederik)

Archeocultura rapport nummer 104

Schagen, december 2011

Inhoudsopgave:

Inleiding	pag 4
Beschrijving van het terrein en de bestemming	pag 5
Historie van het terrein	pag 5 – 6
Geologie Geestmerambacht	pag 6 – 11
Bewoningsgeschiedenis	
Prehistorie en Romeinse Tijd	pag 12 – 13
Vroege Middeleeuwen	pag 14 – 15
Late Middeleeuwen	pag 16
Nieuwe Tijd	pag 17
Een poging tot landschapsreconstructie	pag 18 – 19
Naamgeving ‘Kerkhof’	pag 20
Archeologische verwachting	pag 21 – 25
Aanbevelingen	pag 25
Noten	pag 26
Geraadpleegde literatuur	pag 27

Afb 1. (schutblad) Uitsnede uit de kaart van Sgrooten (1592) met een ouder kaartbeeld als basis, maar bijvoorbeeld wel de Zijpe ingetekend als droog land.

Inleiding

Na de grootschalige ruilverkaveling in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, is er bij veel bewoners van het gebied behoefte aan het onderzoeken van de (sub-recente) geschiedenis van het gebied. Met name ook de waterstaatkundige geschiedenis trekt de aandacht van velen. Het is dan ook uit de hoek van de burgers dat aandacht is gevraagd voor de mogelijke waarden die nog aanwezig zouden zijn op het perceel waar nog het gebouwtje van het voormalige gemaal van de Kerk- en Dergmeer staat. Door de vondst, in de jaren '70 bij de aanleg van een fundering voor een grote schuur, van botten en een menselijke schedel, zijn de speculaties over het mogelijke gebruik als begraafplaats alleen maar gevoed. Dat de percelen in de zeventiende eeuw op oude kaarten, vermeld staan als 'Kerkhoff' geeft zeker aanleiding te onderzoeken wat er mogelijk in de bodem van het genoemde perceel nog verborgen ligt.

Afb 2. Het huidige gemaaltje uit 1916.

Beschrijving van het terrein en bestemming

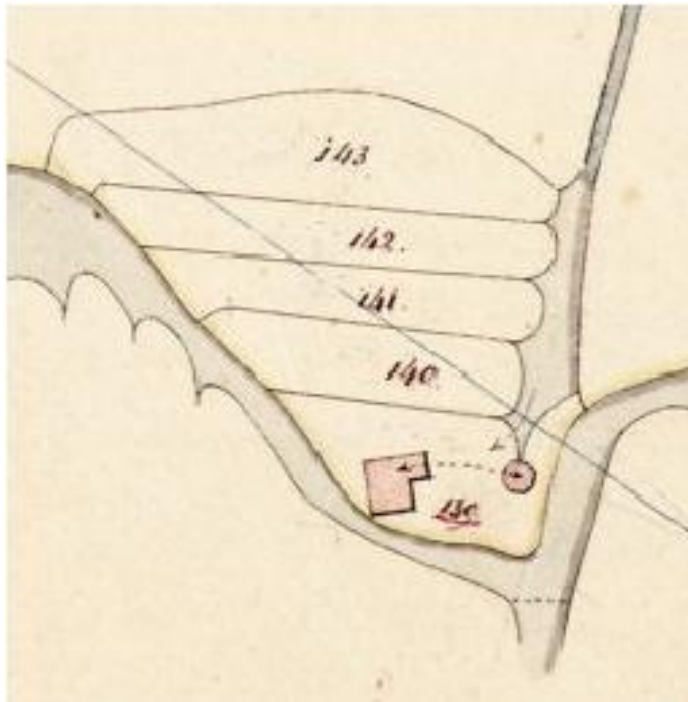
Het perceel is gelegen in de gemeente Langedijk Kerkmeerweg 20, 1724PK Oudkarspel en is particulier eigendom. De opstallen zijn een woonhuis, een grote schuur en het gebouwtje van het voormalige gemaal van de Kerk- en Dergmeer. Naast de opstallen wordt het perceel gebruikt als erf en tuin. Ten behoeve van het kunnen draaien van de vijzel van het gemaal, is in recente jaren een grote vijverbak gemaakt.

Het is niet de verwachting dat op korte termijn de aard en functie van het terrein zal wijzigen. Ook zijn er van overheidswege geen veranderingen in de bestemming van het perceel of de omgeving te verwachten. In de Beleidsnota Cultuurhistorie Gemeente Langedijk 2011 staat het terrein onder nummer LANG44a vermeld als mogelijk oud kerkterrein.

Historie van het terrein

De oudste historische gegevens gaan terug tot het midden van de zestiende eeuw als in 1547 het octrooi wordt verleend tot bedijking en droogmalen van

de Kerkmeer met de vermelding dat zulks geschiedt met een schepradmolen die aan de oostzijde van de polder staatⁱ. Op de kaart van Adriaan Antonisz uit 1572 staat op de genoemde plaats een molen ingetekend.ⁱⁱ Op de kaart van Hendrik de Leth uit 1730 staat alleen de molen afgebeeld op het perceel. De eerste betrouwbare kaarten wat betreft maatvoering en grootte van de percelen is de Minuutplan uit 1820 waar een langhuisstolp en de molen staan ingetekend op perceel 139. De percelen 140 t/m 143 behoren sinds 1587 bij de molen en het molenhuis en staan van oudsher bekend als het 'Oude Kerkhoff'.ⁱⁱⁱ Op de topografische kaart van rond 1850 is deze situatie ongewijzigd. De oudste foto van de molen dateert uit 1914 en dat is meteen de laatste, aangezien de molen in dat zelfde jaar afbrandt. Op een bijzondere foto uit 1915 zien we hoe de in de molen geplaatste motor de brand heeft overleefd en dat men bezig is met de bouw van een motorhuis op de plaats van de molen. Zonneklaar is dat de molengang en de stiepen van de molen uit 1642 niet zijn verwijderd. In 1916 wordt het motorhuis van hout vervangen door het huidige stenen gebouw. In de loop van de negentiende eeuw heeft de stolpboederij plaatsgemaakt voor een eenvoudig langhuis.

Afb 3 Kadastrale minuutplan plm.1820, met daarop de molen en de langhuisstolp.

Geologie Geestmerambacht

Tijdens de verschillende ijstijden in het pleistoceen lag de zeespiegel ruim 80 meter lager dan tegenwoordig. Het zeewater was toen namelijk opgeslagen in grote ijskappen in Canada en Noord-Scandinavië. Het Noordzee bekken lag grotendeels droog en er was sprake van een toendra-achtige vlakte, waarvan ook het onderzoeksgebied bij Oudkarspel onderdeel uitmaakte.

Door de relatief snelle temperatuurstijging aan het einde van het pleistoceen (circa 11.000 tot 9.000 voor Chr.) smolten de ijskappen en steeg het niveau van de zeespiegel sterk. De afnemende druk van de smeltende ijskappen leidde tot een stijging van de bodem in Scandinavië. Om het zogenaamde isostatische evenwicht in de aardkorst te compenseren, daalde hierdoor de bodem

in Nederland. In het Nederlandse kustgebied vond dan ook een relatief grote zeespiegelstijging plaats. Vooral in het Atlanticum (7.000 tot 3.900 voor Chr.) werd door een blijvende stijging van de zeespiegel een dik pakket afzettingen gevormd. Voor de kust van Noord-Holland lag echter, door de relatief hoge ligging van het pleistocene zand, een gesloten duinenboog die ter hoogte van Bergen begon en doorliep tot en met Vlieland. Hierdoor heeft het onderzoeksgebied vooral te maken gehad met het getijdengebied dat zich ten zuiden van Alkmaar vormde. Dit getijdenbekken verplaatste zich door de stijging van de zeespiegel steeds verder landinwaarts. Langs de randen hiervan bevond zich een moerassige zone waarin zich laagveen vormde (basisveen). Pas vanaf ongeveer 3900 voor Chr. steeg de zeespiegel minder snel en werd de getijdengeul die van onder Bergen tot voorbij Schagen liep, langzaam opgevuld

met zand en klei.

Afb 4 Landschappelijke situatie in het midden van de Bronstijd.

In de lagune achter de kustlijn was opnieuw sprake van veengroei (Hollandveen) in de voormalige getijdenbekkens. Omdat de kustlijn nog niet geheel gesloten was (de zeegaten van Bergen en van Alkmaar waren deels nog open) en de zeespiegel nog wel steeg, heeft de zee de laagveenmoerassen van tijd tot tijd opgeruimd. Hierdoor kon het achterliggende gebied blijven ontwateren, daalde het oppervlak en werd het laagveen door de zee overstroomd. Tijdens deze

overstromingen werden klei en slib afgezet. Deze afzettingen zorgden voor ophoging van het gebied waardoor de zee weer minder invloed kreeg en zich een nieuw veengebied kon ontwikkelen. Door deze afwisseling ontstond een gelaagd pakket van veen en klei- en zandafzettingen doorsneden door getijdengeulen. Van deze geulen zijn twee hoofdtakken in Noord-Holland te onderscheiden. Eén van de zijtakken heeft in de richting van Schagen gelegen. Het plangebied ligt in een voormalig laag gebied dat vooral met veen gevuld is geweest.

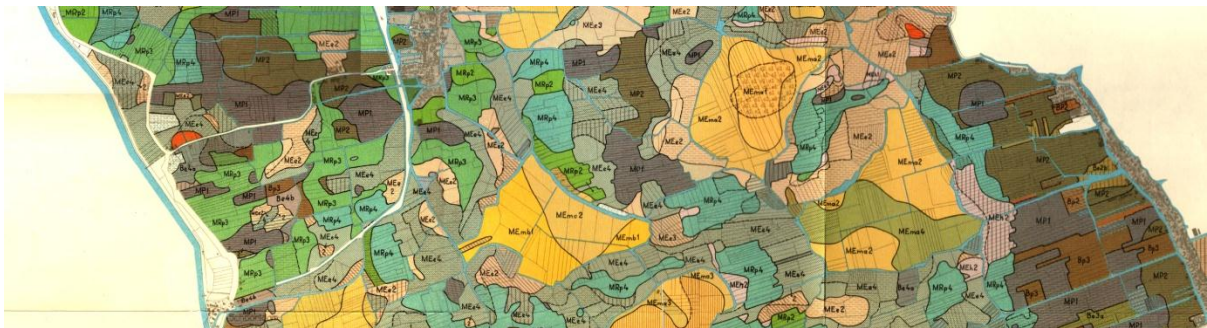
In ongeveer 1.800 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen zich en had de zee geen invloed meer op het achterliggende gebied van geulen, kwelders en laagveen. Hierdoor werd bewoning mogelijk op de hoger gelegen kreekruggen. Er vonden voorlopig geen grote inbraken meer plaats en de veenmoerassen veranderden in hoogveenkussens. In de Geestmerambacht en bij Schagen zijn inmiddels drie woonplaatsen vastgesteld uit de overgang van Vroege naar Late Bronstijd.^{iv} Rond 1600 v Chr. is er echter een korte periode geweest van verhevigde zee-Invloed, waardoor vrijwel het gehele westelijk deel van de voormalige lagune opnieuw werd afgedekt door een laag zavelige klei. Oostelijk van de Langereis heeft de bewoning zich echter kunnen handhaven. Na 1600 was bewoning in het gebied achter het voormalige zeegat van Bergen door verhoging van de grondwaterstand en toenemende vernatting niet meer mogelijk. Pas toen het gehele gebied was bedekt door veenkussens die een gemiddelde dikte van ruim een meter hadden en de afwatering door een stelsel van veenriviertjes werd verzorgd, kon de mens terugkeren naar het gebied. Dit heeft plaatsgevonden rond 300 v. Chr. Vanaf die tijd is de latere rivier de Rekere de hoofdslagader van de Geestmerambacht, terwijl de gebieden verder oostelijk onbegaanbare veenmoerassen waren. Het plangebied ligt net op de overgang

van een mogelijk bewoonbaar en een woest veenmoeras. In de tweede en derde eeuw werd er op zeer veel plaatsen gewoond en waren er handelscontacten met de Romeinen die ten zuiden van de Rijn woonden. In de derde eeuw neemt op veel plaatsen de wateroverlast toe en worden de laagst gelegen woonplaatsen overstroomd, waardoor een dun laagje zeer vette klei wordt afgezet. Op andere plaatsen weet zich bewoning te handhaven toever in de vierde eeuw. Inmiddels is er op de natte laagste punten weer sprake van veengroei, waardoor er sprake is van aangroei.

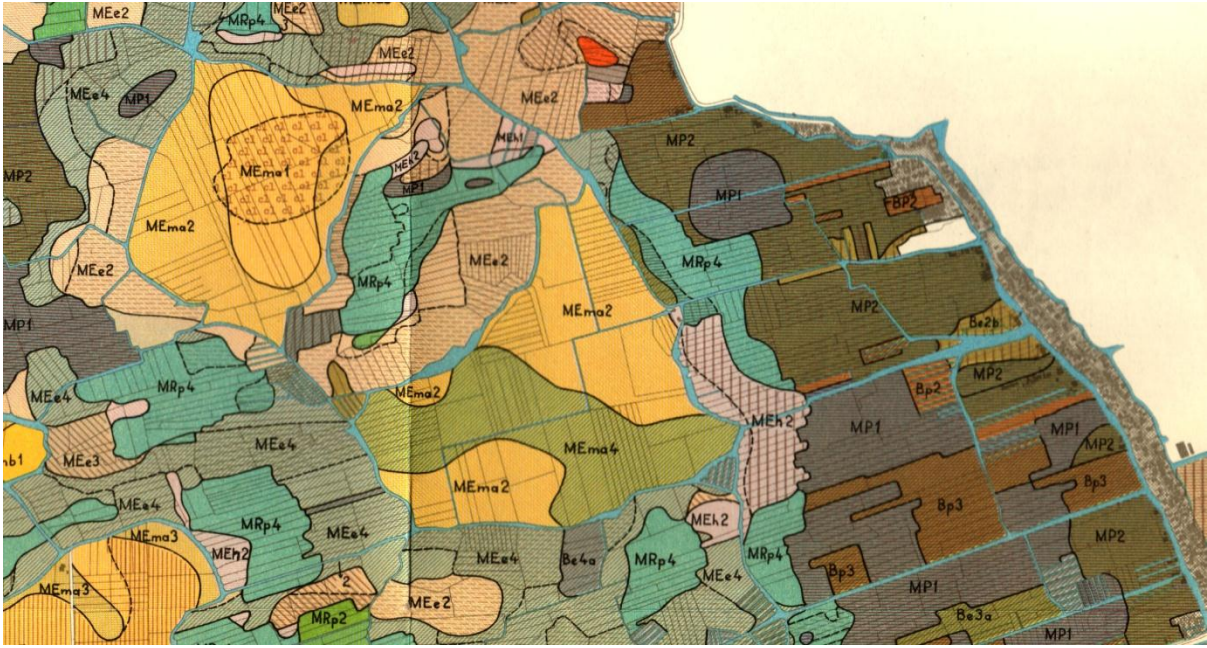
Vanaf 1000 begint de kust echter te verstuiven en ontstaan er duinen die grote delen van het veengebied afdekken. Ook de afwatering komt hierdoor in de knel. Een stijgende zeespiegel en een, door agrarische bewerking dalend landschap, zorgen voor overstromingen in het estuarium van de Rekere/Zijpe. De oudste overstromingen zorgden voor de afzetting van een zeer zware klei (pikklei) op het oude veendek. In deze periode zijn de eerste kaden en (lage) dijkes aangelegd langs het bestaande, deel nog natuurlijke, afwateringssysteem. In de twaalfde en dertiende eeuw was er echter sprake van hevige overstromingen waardoor grote delen van het landschap werden afgedekt door een dikke laag zavelige klei.

In de Geestmerambacht waren met name in het zuidoostelijke deel ervan, nog hoge veengronden aanwezig die niet onder de wateroverlast te lijden hadden. Door het uiteindelijk oxideren van dit veen, behoren deze gebieden nu tot de laagste gedeelten. Zo was het hoogveenkussen ten oosten van de Geestmerambacht volledig in elkaar geklapt en waren er meren ontstaan. Ditzelfde was al eerder gebeurd op tientallen plekken in de Geestmerambacht, waar kleinere en grotere meren waren ontstaan, die, met een overheersende

zuidwesten en westenwind aanvankelijk zorgden voor afslag van de oevers. Na de afdamming van de Rekere werd er geen nieuw sediment meer afgezet, maar waren de meren nog wel een bedreiging. In de diepere meren ontstond woeling op de bodem, waardoor, met de westenwinden, zandig materiaal werd afgezet op de oostelijke oevers van die meren. Hierdoor vormden zich zogenaamde 'oeverwalgronden', bestaande uit zandige of zavelige lichte klei. Deze gronden zijn aanwezig op de locatie van het voormalige gemaal van de Kerkmeer.

Afb 5. Geestmerambacht ten westen van Oudkarspel, met daarop de verschillende grondsoorten; de gele vlekken zijn de voormalige meren waarin geen klei is afgezet; kort voor de Langedijk zijn de veengronden goed herkenbaar. Du Burck 1957.

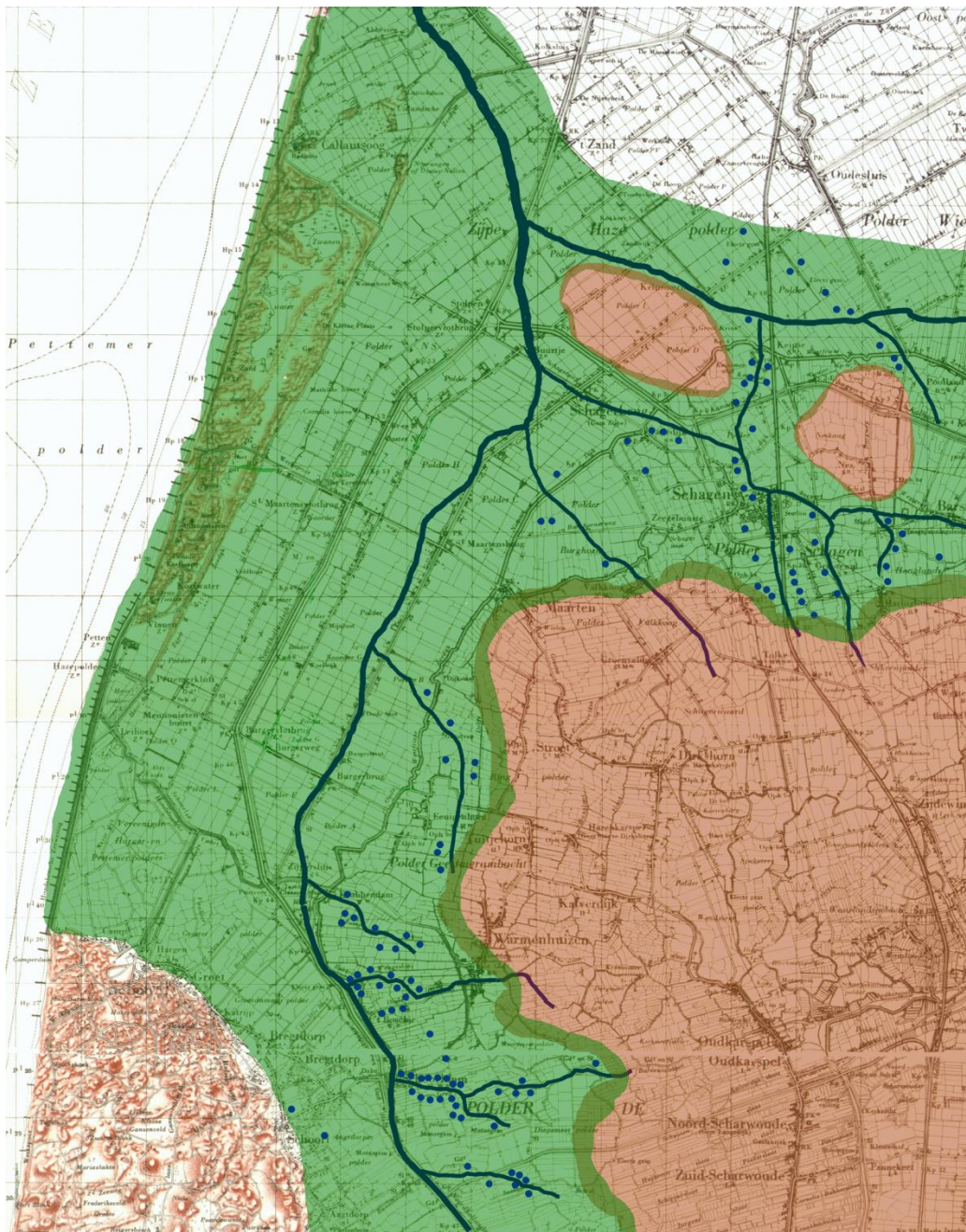

Afb 6. Detail van de vorige kaart, waarop de smalle strook meerwalgrond langs de oostzijde van de Kerkmeer goed is te zien. Du Burck 1957.

Bewoningsgeschiedenis

Prehistorie en Romeinse Tijd

Het gebied dat beheerst werd door de invloed van het Gat van Bergen, kwam na 1200 in een rustige situatie; zee invloed was zeer gering en in de diepste gedeelten, die vol water stonden of erg vochtig waren, ontstonden rietmoerassen, die na verloop van tijd begroeid raakten met rietbos en vervolgens met veenmos. Op de hogere en dus drogere delen in het gebied kon worden gewoond, hetgeen is aangetoond door verspreid voorkomend materiaal uit de Late Bronstijd.^v Waarschijnlijk is toen al een voorloper van de Rekere van belang geweest voor de afwatering van het gebied, toendertijd naar het zuiden toe. De bewoningsmogelijkheden dicht in de buurt van de afwatering waren goed, maar toen het zeewaterniveau weer steeg, stagneerde de afwatering en verdween de bewoning. Door de natte omstandigheden kon het veengebied zich verder uitbreiden en ontstonden er zelfs hoge veenkussens die volgezogen zaten met water en plantenresten. Pas in de eerste eeuwen voor de jaartelling functioneerde de afwatering beter en liep nu naar het noorden toe in de richting van Schagen en verderop tot boven Callantsoog waar zich de monding (de Sipe) bevond. Op de kust tussen bergen en Hargen waren altijd mensen blijven wonen en die konden zich rond 100 v. Chr. ook gaan vestigen aan de oostzijde van de Rekere, daar waar het hoogveen door kleine beken werd ontwaterd. De bewoning wist zich in de omgeving van de Rekere gedurende vele eeuwen te handhaven, maar verdwijnt waarschijnlijk even voor 300 n. Chr. wegens hernieuwde wateroverlast.

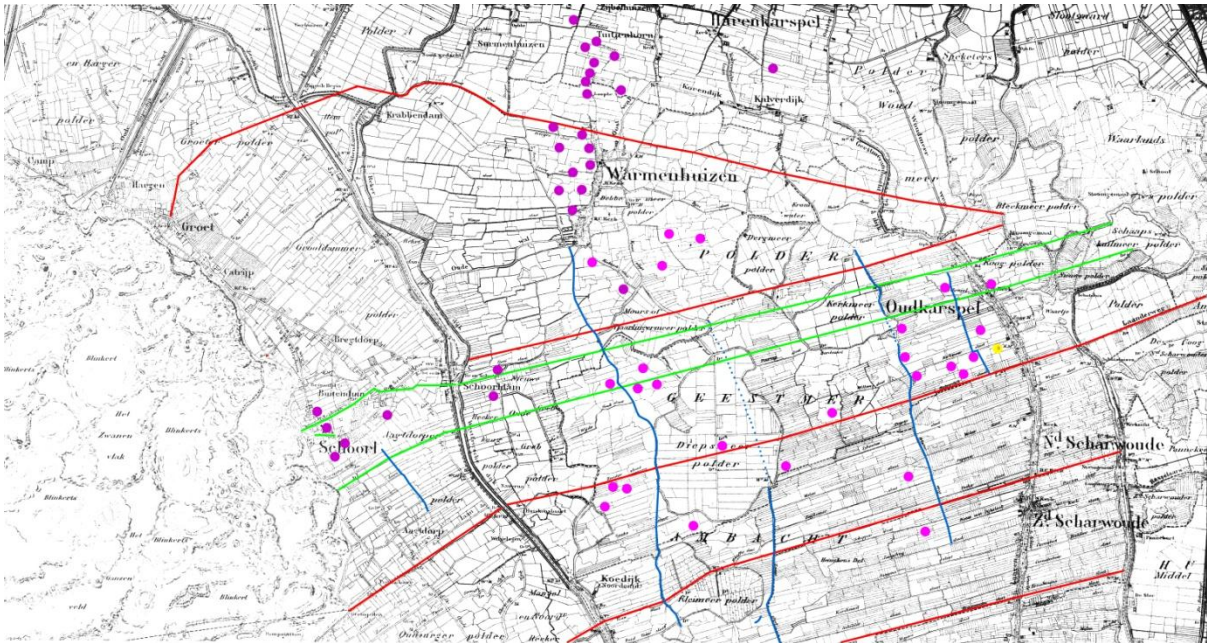

Afb 7. Reconstructiekaart van de bewoning uit de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd; duidelijk is te zien dat er in de nabijheid van water werd gewoond, omdat daar de afwatering van het veen het beste was. Het gehele oosten van de Geestmerambacht bestond uit ontoegankelijke hoogveen moerassen. Diederik 2002.^{vi}

Vroege Middeleeuwen

Hoewel continuïteit van bewoning niet valt uit te sluiten, zijn daar echter nog geen concrete bewijzen voor te vinden, zodat mag worden aangenomen dat het gehele veengebied achter de kust enige tijd onbewoonbaar is geweest.^{vii} De bewoners van de kust gingen het blijkbaar goed, want al in de zevende eeuw was de streek tussen Bergen en Hargen dusdanig dicht bevolkt, dat men zich wederom aan de oostoever van de Rekere vestigde. Het is voorlopig nog de vraag of dat stelselmatig en volgens een bepaald stramien gebeurde. De ‘rommelige’ indeling van het oudste dorp in het gebied Warmenhuizen, doet vermoeden dat er geen vastomlijnd plan aan de ontginning ten grondslag lag, maar korte tijd later, na de bekering van de bewoners tot het Christelijk geloof en de stichting van de kerk van Schoorl, komt er, letterlijk, lijn in de ontginningen. Vanaf de bestaande bewoning op de duinkust, worden er lange parallelle sloten naar de Rekere gegraven, die aan de andere oever worden voortgezet. Zo wordt het deel dat bij de kerk van Schoorl behoorde, voortgezet in de Geestmerambacht. Als men vond dat er ver genoeg was verkaveld, werd aan de oostzijde een wetering haaks op de nieuwe sloten gegraven om het water dat uit het hogere, onontgonnen veen naar de Rekere stroomde, in banen te leiden.

Deze achtergrenzen waren voor een deel nog te zien in de oude verkaveling van de Geestmerambacht. De Zomersloot en de Winterweg zijn bekende ‘weteringen’

Afb 8. Globale banne-indeling met de ontwikkeling in verkavelingsblokken, die tot achtergrenzen lopen (in blauw aangegeven). De paarse stippen zijn de tot nog toe bekende woonplaatsen uit de Vroege Middeleeuwen.^{viii} De gele stip is de bijzondere vindplaats van een fragment 'Kümmerkeramik'^{ix}. De groene lijn geeft de strook kerkeland aan.^x

De buurschappen van Schoorl: Bergen en Hargen hielden niet noodzakelijk hetzelfde tempo van ontginnen en daarom zien we dan ook dat reeds voor het jaar 1000 de omgeving van het huidige dorp Oudkarspel is bewoond. De naam van het dorp geeft ook aan dat het de eerste parochie in de Geestmerambacht is. De oudste vermelding spreekt van 'Aldenkercha' (1094)^{xi}. De kerk was gewijd aan de heilige Martinus van Tours en behoort op basis van deze naamgeving tot de oudste kerkstichtingen van de regio.

Er werd niet in dorpsvorm gewoond, maar iedere eigenaar of pachter, woonde op het land dat hij bewerkte. De verbindingswegen waren de brede sloten tussen de grote percelen. Deze percelen waren oorspronkelijk 20 hectare groot en besloegen dan een oppervlakte van één hoeve. De percelen die bij de kerk hoorden, zijn waarschijnlijk groter geweest, omdat ten minste 10% van alle nieuw ontgonnen land aan de kerk kwam.

Late Middeleeuwen

In het noorden grensde Oudkarspel aan het kerspel van Hargen en heette derhalve Har(g)enkarspel. Ten zuiden van Oudkarspel was het voormalige onontgonnen Schoorlse gebied 'Scorlewald' ontgonnen en hadden daar eveneens kerkstichtingen plaats gehad in de elfde eeuw. Die kerken stonden alle aan de oostzijde van het verkavelingsblok en waarschijnlijk woonde er vrijwel niemand in de buurt van deze kerken. Pas in de elfde eeuw, als stagnerende afwatering en daling van het oude veenlandschap er voor zorgen dat er vanuit het westen steeds meer wateroverlast dreigt, trekt men verder naar het oosten en dan worden ook de eerste kaden en dijken aangelegd om ongewenst water af te wenden. Door de droogte van de negende en tiende eeuw zijn de hoge veenkussens ingeklapt en bevinden zich op die plekken nu de eerder genoemde binnenmeren. De grootste hiervan, 'De Waert' zorgt voor een ernstige bedreiging uit het oosten. Waarschijnlijk rond 1100 wordt de Langedijk aangelegd als verbinding tussen de al aanwezige kerken. De bewoners trekken dan vrijwel alle naar deze dijk en gaan er op wonen. Als de druk van de bewoning op en langs de dijk te groot wordt, legt men een verhoogde strook voor de dijk met een breed water ervoor. Zo worden de Burgwal en de Burggraft aangelegd. Intussen is men nog slechts in staat om door kaden en dijken ongewenst water buiten te houden, maar is men nog niet bij machte om water weg te malen. Dit gebeurt pas kort na 1400 als Floris van Alkemade in Alkmaar een nieuwe vinding demonstreert: de watermolen.

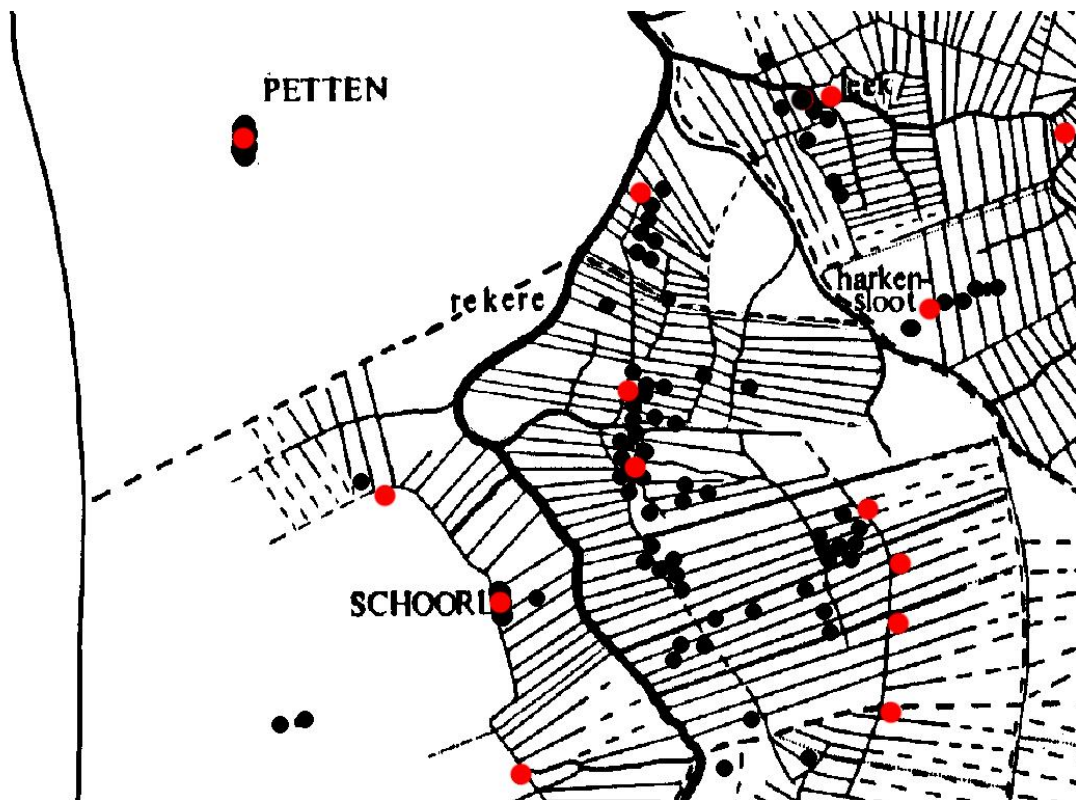
Nieuwe Tijd

Over de waterschapsgeschiedenis van het gebied is veel geschreven, zodat dat hier niet herhaald hoeft te worden en ook waarschijnlijk van ondergeschikt belang is voor het detail waar deze bureaustudie zich op richt. Feit is, dat de vrijwel 'verzopen' Geestmerambacht dank zij een stelsel van molens en nieuw gegraven 'grachten' weer bewoonbaar wordt en dat men, na ruim honderd jaar ervaring met het fenomeen 'molen' zelfs kans ziet om laaggelegen moerassen weer geschikt te maken voor de landbouw. Rond 1540 worden plannen gesmeed om zelfs enkele 'echte' meren droog te malen met molens. Zonder de discussie aan te gaan welke droogmakerij nu de allereerste was, is duidelijk dat zowel de Kerk- als de Dergmeer behoren tot de oudste droogmakerijen in Nederland en daarmee (uiteraard) ook van de gehele wereld. De kunst van het droogmalen was om water uit het diepst van het meer te malen naar een hoog punt in het landschap, waarvandaan het dan verder kon stromen. De hoge en harde oever van de Kerkmeer leende zich daar bij uitstek voor. Het is te verwachten dat de plaats van het voormalige gemaal vanaf de allereerste fase de plek is geweest waar de respectieve molens van de Kerkmeer hebben gestaan.

Een poging tot landschapsreconstructie

Dat de Kerkmeer genoemd is naar de kerk van Oudkarspel, hoeft niet tot verbazing te leiden; de grond behoorde tot het eigendom van de kerk en dit eigendom strekte zich uit tot aan de Rekere.

Hiervoor werd al verteld dat een brede strook land toebehoorde aan de kerk van Schoorl en dat bij het ontginnen van het 'Scorlewald' dezelfde eigendomsgrenzen in de strookverkaveling werden doorgezet. Bij reconstructie van die strook kerkeland, komen we rechtstreeks van Schoorl bij de kerk van Oudkarspel en ligt de later ontstane Kerkmeer exact in deze lijn. Nu bestaan er voor wat betreft de hoogveenkussens/meren twee opvattingen voor wat betreft de opname ervan in de verkaveling.: de ene stroming zegt dat men met het slotenpatroon om de bult is heengetrokken en dat deze als gevolg van de nu veel betere ontwatering is ingestort en een meer is geworden. De andere stroming zegt dat men dwars door de hoge venen sloten heeft getrokken, die uiteindelijk hetzelfde resultaat opleverden, een inzakkend gebied dat uiteindelijk water werd. In deze reconstructie ga ik uit van de rechtlijnigheid van mensen en hanteer de tweede optie. Bij het doorgraven van de veenbult kon toen natuurlijk niemand weten dat de basis van het veen hier veel dieper stak dan elders. Wel is het zo dat plekken waar geen vaste ondergrond kon worden gevonden, niet in aanmerking kwamen als vestigingsplek omdat er geen waterputten konden worden geslagen – een van de basisvoorwaarden voor vestiging in een gebied.

Afb 9. Reconstructie van het verkavelde landschap en de kerken daarbinnen. Duidelijk is te zien hoe anders de richting van de verkaveling van de Schager- en Nedorperkogge (noordoostelijk van de Harkensloot) is geweest. De rode stippen geven kerken aan; de zwarte stippen zijn vastgestelde Vroegmiddeleeuwse nederzettingen. Naar: Diederik 1989.

Naamgeving 'Kerkhof'

De relatie van de percelen land rondom het gemaal en de kerk van Oudkarspel is op zich wel goed verklaard, maar de aanduiding 'Kerkhoff, die we vanaf de zeventiende eeuw vinden, is minder eenvoudig te duiden. Voor de buitenstaander lijkt het duidelijk dat er mensen werden begraven op dit stuk land, maar een kerk-hof is per definitie een stuk grond om een kerk heen. Die kerk heeft er mijns inziens nooit gestaan om reden dat de huidige kerk er in de tiende eeuw al stond waar hij nu staat en de percelen met deze naamsaanduiding niet recht in het perceel liggen waar de kerk nu staat. Bovendien zijn er meer voorbeelden te vinden van percelen met de aanduiding kerkhof, maar deze zijn vaak gebruikt om te dienen als begraafplaats voor dieren die door besmettelijke ziekten waren overleden. Een begraafplaats voor mensen moest te allen tijde een gewijde plek zijn en dat was eigenlijk alleen maar een gewijd altaar in een kerk en de grond daar omheen. De aanwezigheid van een klooster(kapel) is uit historische bronnen tot nog toe onbekend. Wel is het zo dat in de jaren '70 van de vorige eeuw, bij de bouw van de grote loods op het terrein, verspreide botten van dieren en mensen zijn aangetroffen en verzameld.^{xii} Met uitzondering van een menselijke schedel, bleken ze alle van dierlijke herkomst.

Archeologische verwachting

Het raadplegen van Archis^{xiii} leverde geen enkele archeologische waarneming op buiten het dorp op de Langedijk; dit is des te vreemder omdat in de literatuur ettelijke vondlocaties zijn te vinden.^{xiv} Het is duidelijk dat voor de archeologische verwachting deze database zo spoedig mogelijk zal moeten worden aangevuld. In de navolgende tekst is wel rekening gehouden met de aanwezigheid van archeologisch belangrijke terreinen.

Prehistorie

Omdat onze kennis over het landschap in de lagune achter het Gat van Bergen ontoereikend is voor wat betreft de Bronstijd, valt er nauwelijks een voorspelling te doen naar het mogelijke voorkomen van nederzettingen uit deze periode^{xv}. Op zeer geringe afstand van het plangebied zijn enkele fragmenten gevonden van zogenaamde 'Kümmerkeramik', maar helaas ook zonder dat de geologische omstandigheden goed zijn gedocumenteerd. Sporen uit de (Late) IJzertijd zijn alleen in de directe omgeving van de Rekere aangetroffen en het is onwaarschijnlijk dat ze aanwezig zijn in het plangebied.

Romeinse Tijd

Ook voor de Romeinse Tijd geldt, dat pas op vele kilometers afstand enkele tientallen nederzettingen uit deze periode bekend zijn. We mogen gevoeglijk aannemen dat het eventueel aantreffen van sporen of materialen uit deze periode eveneens onwaarschijnlijk is.

Vroege Middeleeuwen

Gelet op de verspreiding van Vroegmiddeleeuwse vondsten in de directe omgeving, bestaat te allen tijde de kans op sporen uit deze periode; echter, de

ligging zo vlak bij een voormalig hoog veenkussen en het feit dat na de meervorming nog sprake is geweest van meerwal vorming, maken het niet erg waarschijnlijk dat mensen hier in deze periode hebben gewoond, maar dat valt niet uit te sluiten.

Late Middeleeuwen

De bewoning van het gebied in de Late Middeleeuwen, heeft zich voornamelijk afgespeeld op en nabij de Langedijk en op enkele terpen, die echter veel dichterbij de Rekere lagen. Ook gelet op de fysieke situatie, aan de rand van een meer waarin water kon worden opgestuwd hetgeen kon leiden tot overstroming, is het niet aannemelijk dat iemand zijn boerderij zo dicht bij het water heeft neergezet. Ook het gebied direct oostelijk van het plangebied, heeft in deze periode laag gelegen, hetgeen duidelijk wordt gemaakt door de aanwezigheid van een pakket zeer fijne klei.^{xvi}

Nieuwe Tijd

Gelet op het feit dat in de eerste helft van de zestiende eeuw de droogmaking van de Kerkmeer een feit is, mag worden aangenomen dat er ter plekke van het oude gemaal, sporen van waterstaatkundige werken in de bodem bewaard zullen zijn, zoals overblijfselen van watergangen, schot- en stuwwerk en waarschijnlijk zelfs delen van molens in de vorm van paalgaten of stenen poeren of stiepen. Zo bevinden zich de resten van de watermolen uit 1642 waarschijnlijk nog intact in de bodem.

Afb 10 De enige foto van de molen waarin kort hiervoor (1914) een motorgemaal was geplaatst. De molenaar heeft de molen in de zogenaamde 'lange ruststand' gezet, ten teken dat de molen niet langer functioneerde.^{xvii}

Afb 11 In December 1914 is de molen afgebrand en op deze foto is men bezig de watergangen weer vrij te maken en is de beschadigde vijzel op de kant gehesen. De machine staat nog op zijn plaats en had weinig schade opgelopen.

Ook is het aannemelijk dat er in en bij de molens is gewoond en dat die bewoners hun huishoudelijk afval in de directe omgeving hebben gestort. De aanwezigheid van huishoudelijk afval zoals aardewerk en etensresten maar ook van houten en metalen voorwerpen ter plaatse is zeer waarschijnlijk. Voor wat betreft de mogelijke aanwezigheid van

menselijke begravingen , kan niets worden uitgesloten, gelet op vondsten uit het verleden. Het is echter erg onwaarschijnlijk dat een min of meer regulier grafveld ter plekke aanwezig is geweest, omdat zulks niet binnen de grenzen

past van wat in de Christelijke traditie gebruikelijk was en er geen aanwijzingen zijn in de literatuur of anderszins, dat ter plekke, voorafgaand aan de bouw van de Sint Martinus in Oudkarspel, hier een oudere kapel of kerk is geweest.

Aanbevelingen

Om een inzicht te krijgen in de werkelijke archeologische waarden die mogelijk aanwezig zijn in het perceel van het oude gemaal van de Kerk- en Dergmeer, zou een proefsleuf over het vrije gedeelte van het perceel van de heer De Vries moeten worden aangelegd. Eerder gedaan booronderzoek^{xviii} gaf wel aan dat er op sommige plaatsen bodemverstoring is geweest tot op een meter diepte, maar de boringen gaven geen eenduidigheid in de aard van deze grondverstoring. Het bij de aanleg van de fundering voor de grote schuur gevonden botmateriaal is deels dierlijk, deels menselijk, maar is niet in context gevonden of verzameld.

De resultaten van een proefsleuvenonderzoek zullen duidelijk maken welke andere archeologische waarden zich in de bodem bevinden, afgezien van de resten van de voormalige molen en het nog aanwezige gemaal.

Een dergelijk bodemonderzoek dient te worden uitgevoerd door een ervaren en gecertificeerd archeologisch bedrijf.

Noten:

ⁱ De Vries, 2010, p. 9

ⁱⁱ De Vries 2010, p 15

ⁱⁱⁱ De Vries 2010, p 23

^{iv} De vindplaats in de Geestmerambacht aan de Wagenweg is nog in onderzoek (Peter Vos, Deltares et alii)

^v Collectie Schermer waarneming 92: 111.790/524.575

^{vi} Alle nederzettingsplaatsen in de Geestmerambacht zijn geënt op de bevindingen van Schermer – zie literatuur.

^{vii} Diederik 2002 p 37

^{viii} Vrijwel alle Vroegmiddeleeuwse nederzettingsterreinen zijn gebaseerd op de Collectie Schermer; zie ook literatuur.

^{ix} Collectie Schermer; zie eindnoot V

^x Zie ook Diederik 1989, p 70

^{xi} Künzel 1989

^{xii} Dit botmateriaal is door de opsteller van dit rapport bekeken en bevatte naast een menselijke schedel, uitsluitend enkele complete poten van kalveren.

^{xiii} Archis is de archeologische database van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

^{xiv} Zie hiervoor de publicaties van Schermer.

^{xv} Ook de eerder in de tekst genoemde vindplaats aan de Wagenweg had men nooit voor mogelijk gehouden tot ze werd ontdekt.

^{xvi} Du Burck 1957.

^{xvii} Voor de afbeeldingen 10 en 11 dank ik Marianne Teunissen voor het beschikbaar stellen van de digitale foto's.

^{xviii} Eigen waarneming van de opsteller van dit rapport.

Geraadpleegde literatuur

Beleidsnota Cultuurhistorie Gemeente Langedijk 2011. Gemeente Langedijk.

Burck, P. du, 1957: *De bodemgesteldheid van het tuinbouwdistrict Geestmerambacht.* Serie: De bodemkartering van Nederland. Dl. 17. Versl. Landbouwk. 's-Gravenhage.

Diederik, F. 1989. *Archeo-logica. De archeologie van het noorden van Noord-Holland in historisch en landschappelijk perspectief.* Schoorl.

Diederik, F. 2002. *Schervengericht. Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de Kop van Noord-Holland.* AWN reeks NR 3.

Grote Historische provincie Atlas. Noord-Holland 1849-1859. Groningen 1992.

Kaartboek Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1745. Alphen aan de Rijn 1980.

Künzel, R.E., D.P.Blok en J.M.Verhoeff. 1989. *Lexicon van Nederlandse toponiemen.* Amsterdam.

Schermer, A. 1968. *Geestemerambacht.* WFON 35.

Schermer, A. 1969. *Geestemerambacht II.* WFON 36.

Schermer, A. 1971. *Geestmerambacht III.* WFON 38.

Schermer, A. 1973. *Geestmerambacht IV.* WFON 40.

Vries, B.de .2010. *Een West-Friese affaire. Malers in de Kerk- en Dergmeer.* Uitgegeven in eigen beheer.

Archeo cultura

